Jan Sikora
Uniwersytet Zielonogórski

Agnieszka Wartecka-Ważyńska
Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu

Kapliczki przydrożne elementem kultury ludowej społeczności lokalnej oraz ich znaczenie w turystyce na przykładzie województwa lubelskiego

Streszczenie

Znaczącym elementem kultury ludowej i dziedzictwa kulturowego w społecznościach lokalnych są kapliczki przydrożne. Upamiętniają one ważne dla mieszkańców wydarzenia historyczne o zasięgu lokalnym i krajowym. Twórcami kapliczek przydrożnych byli przeważnie miejscowi artyści, rzemieślnicy, którzy tym sposobem dawali świadectwo wiary i pobożności wiejskiej społeczności. Celem opracowania jest rozpoznanie potencjału kulturowego, jaki reprezentują kapliczki przydrożne w społecznościach lokalnych województwa lubelskiego. Wskazanie możliwości ich wykorzystania jako produktu turystycznego. W opracowaniu wykorzystano metodę analizy literatury przedmiotu, materiałów źródłowych i stron internetowych. W wyniku charakterystyki problemu stwierdzono, że w województwie lubelskim istnieje ponad 520 przydrożnych kapliczek z własną wielowiekową tradycją historyczną. Wskazano na możliwość wykorzystania tych obiektów, jako atrakcji turystycznej w rozwoju tras turystycznych. Szczególną wartość turystyczną, ze względu na liczebność i wysoki poziom artystyczny mogą tworzyć kapliczki z figurą św. Jana Nepomucena. Zwrócono uwagę na potrzebę renowacji i ochrony przydrożnych kapliczek ze strony proboszczów, rad parafialnych, władz lokalnych oraz wykorzystania ich w promocji miejscowości, gmin i małych miast.

Słowa kluczowe: kapliczki przydrożne, społeczności lokalne, turystyka, renowacja

Summary

A significant element of folk culture and cultural heritage in local communities are wayside shrines. They commemorate historical events of local and national importance to the inhabitants. The creators of wayside shrines were mostly local artists and craftsmen, who in this way testified to the faith and piety of the rural community. The aim of the article is to recognize the cultural potential represented by wayside shrines in local communities of the Lubelskie Voivodeship. The indication of the possibility of their use as a tourist product. The study uses the method of analyzing the literature on the subject, source materials and websites. As a result of the problem's description, it was found that there are over 520 wayside shrines with their own centuries-old historical tradition in the Lubelskie Voivodeship. The possibility of using these objects as a tourist attraction in the development of tourist routes was indicated. A special tourist value, due to the number and high artistic level, can be created by shrines with the figure of St. John of Nepomuk. Attention was drawn to the need to renovate and protect roadside shrines on the part of parish priests, parish councils, local authorities and to use them in the promotion of towns, communes and small towns.

Key words: wayside shrines, local communities, tourism, renovation

Wstęp

Kształtowanie tożsamości społeczności lokalnych łączy się z wartościami przyrodniczymi, antropogenicznymi obszaru i miejsca zamieszkania, sytuacją społeczno-gospodarczą, stylem życia. Istotną rolę w znaczeniu tych wartości przypisuje się czynnikom ludzkim, to jest kapitałowi ludzkiemu i społecznemu.

Celem opracowania jest zwrócenie uwagi na jeden, wydawałoby się mało znaczący w świadomości mieszkańców wsi, małych miast oraz ich tożsamości element lokalnej kultury materialnej, jakim są przydrożne kapliczki. W szczególności wskazano na potrzebę zwrócenia uwagi i ukazania znaczenia kulturowego i ekonomicznego przydrożnych kapliczek w promocji turystycznej wsi, gmin, małych miast. Przy odpowiednim zainteresowaniu miejscowej ludności, władzy lokalnej, kościelnej, lokalnych organizacji społecznych mogłyby one stanowić

podstawę do tworzenia miejsc i tras turystycznych, budowania lokalnego produktu turystycznego.

Rozdział napisany został na podstawie analizy zwartej i czasopiśmienniczej literatury przedmiotu, materiałów źródłowych i netograficznych oraz wiedzy autorów pochodzącej z obserwacji problemu.

Kapliczki przydrożne w społeczności lokalnej. Analiza literatury przedmiotu

Społeczność lokalna jest to z reguły nieduża liczebnie zbiorowość ludzi, którą kształtują silne więzi społeczne oraz różne formy lokalnego życia zbiorowego oparte na podobieństwie doświadczeń, wspólnych norm, działań, realizacji celów i wartości. Stanowi ona tradycyjny system kontroli nieformalnej zachowań swoich członków; odgrywa dużą rolę w kształtowaniu opinii publicznej; organizowaniu działalności kulturalnej; wypełnianiu praktyk religijnych. Wszystko to przyczynia się do tego, że tworzy ona wspólnotę terytorialną o społeczno-kulturowej i ekonomicznej odrębności (Sikora, 2011). Społeczność lokalna jest częścią struktury społecznej większych zbiorowości zamieszkujących określone terytorium (powiat, województwo, duże miasto). N. Goodman (2000) zauważa, że społeczność lokalna to struktura społeczna, która organizuje zarówno miejsce zamieszkania ludzi, jak i ich działania w geograficznej przestrzeni.

Społeczność lokalna jest zatem zbiorowością terytorialną charakteryzującą się takimi cechami, jak: 1. jej członków łączy więź ukształtowana na podłożu zamieszkania tego samego terytorium o geograficznie określonych granicach; 2. w jej ramach jest możliwa bezpośrednia styczność mieszkańców; 3. na terytorium zamieszkałym przez członków zbiorowości tworzone są najważniejsze inicjatywy i normy regulujące codzienne zachowania mieszkańców i umożliwiające zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych; 4. poprzez wzajemne relacje z innymi uczestnikami zbiorowości zostaje określona pozycja jednostki (ekonomiczna, społeczna, prestiżowa, polityczna); 5. a co za tym idzie w jej obrębie uzgadniana jest większość interesów jednostek i małych

grup społecznych, które wchodzą w jej skład; 6. cechuje ją przyjęta zasada odrębności wobec innych zbiorowości terytorialnych (Gomuła, 1989; Jałowiecki, Łukowski, 2006).

W kontekście syntetycznie przedstawianej charakterystyki społeczności lokalnej należy podkreślić, że charakteryzuje się ona własną tożsamością indywidualną oraz zbiorową. Tożsamość indywidualna i zbiorowa dotyczy zbioru przekonań, postaw, emocji, który zostaje ukształtowany w świadomości osób, jako jednostek oraz członków zbiorowości lokalnej w związku z poczuciem więzi między nimi, przeżywaniem przez nich uczestnictwa w grupie. Są to przekonania, postawy i emocje poddające się w istotnym zakresie procesom upodobnienia czy uniformizacji. Właśnie podobieństwo treści poznawczych, zachowań i emocji wielu jednostek zogniskowanych wokół więzi z daną zbiorowością lokalną zamieszkującą określony teren pozwala na charakterystykę jej tożsamości (Bokszański, 2005). Tożsamość społeczności lokalnych może być rozpatrywana w perspektywie utrzymania ciągłości, identyczności, tradycji, charakterystycznych cech kultury materialnej i niematerialnej mimo upływu czasu i zmieniających się warunków zewnętrznych oraz w perspektywie odrębności wspólnot lokalnych od innych zbiorowości (Walczak-Duraj, 2010). Budowanie tożsamości społeczności lokalnej polega przeważnie na wykorzystaniu jej tradycji, wartości antropogenicznych, przyrodniczych, które decydują o aktywności obywatelskiej oraz jej modernizacji. Pomimo rozwijającego się procesu globalizacji w Polsce i w innych krajach Europy nadal dominuje identyfikacja ze społecznością lokalną. Tworzy się proces glokalizacji, w którym zespalane są wartości globalizacji i przenoszone do wykorzystania w społecznościach lokalnych oraz tworzenia ich tożsamości. Przykładem tego procesu jest znane powiedzenie „myśl globalnie, ale działaj lokalnie".

Z przedstawionej charakterystyki społeczności lokalnej i jej tożsamości wynika, że podstawowym warunkiem funkcjonowania tej zbiorowości jest terytorium. Terytorium pełni rolę integracyjną mieszkańców je zamieszkujących oraz stanowi podłoże do rozwijania aktywności związanej z zaspokojeniem bezpieczeństwa, optymizmu, tworzenia

wartości kulturowych. Jedną z wartości kulturowych społeczności lokalnej, szczególnie wioskowej, małomiasteczkowej są przydrożne kapliczki. Stanowią one historyczną wartość oraz są znaczącym wyrazem sztuki sakralnej i dziedzictwa kulturowego wsi. Kapliczki przydrożne są to niewielkie budowle kultowe, najczęściej w formie wolnostojącego drewnianego lub murowanego domku lub też ozdobnej skrzynki zawieszonej na drzewie. Budowane są z drewna kamienia, cegły i tworzą wyraz lokalnej sztuki ludowej. Ich prosta forma, znajdujące się w nich rzeźby upiększone naturalnymi lub sztucznymi kwiatami wywołują zachwyt i podziw nie tylko dla ich twórców, lecz także dla innych o nie dbających. Kapliczki przydrożne stawiano dawniej i stawia się obecnie, chociaż rzadziej, w obrębie wsi, wśród zabudowań, za wsią, na rozstajach dróg lub wieszano je na przydrożnych drzewach. Zwykle wiążą się z ważnymi wydarzeniami lokalnymi, krajowymi, z miejscami cudownych objawień, z nieszczęściami. Miały stanowić zaporę przed wejściem złej siły na teren wsi, do domostw, miały bronić miejscowych przed chorobami i innymi klęskami (Seweryn, 1958). Na przykład św. Jan Nepomucen miał chronić przed powodziami; św. Wawrzyniec lub św. Florian miał strzec od ognia; św. Roch był patronem wędrowców i opiekunem zwierząt domowych chroniącym przed morowym powietrzem. Święci mieli strzec przed chorobami, bólami, kradzieżami, piorunami i innymi nieszczęściami. Powierzano im różne trudne sytuacje życiowe. Do jednych modlono się o szczęśliwą śmierć, powrót do zdrowia, o urodzajne plony, a do innych o dobre zamążpójście (Gauda, 2001).

Kapliczki przydrożne miały wpływ na kształtowanie się oblicza wspólnot wiejskich; były czynnikiem profilującym dzień powszedni tych, którzy gromadzili się przy nich w chwilach smutnych i radosnych. „Klimat" przydrożnych kapliczek stanowiły: wewnętrzne życie lokalnych mieszkańców, ich pragnienia i wierzenia, ich konkretne potrzeby dnia powszechnego i świątecznego, codzienne troski i przeżycia. Tysiące obiektów tego typu kultu stojących przy drogach i na polach, przy wsiach, miasteczkach, miastach tworzyli ludowi artyści, rzemieślnicy: murarze, cieśle, stolarze, kamieniarze, rzeźbiarze, malarze, kowale.

Swoją pracą dawali świadectwo wiary wiejskich i miejskich społeczności lokalnych; wypowiadali swoje pobożne uczucia i uniesienia; traktowali swoją pracę, jako „drogę do zbawienia", zaś motywy i intencje fundatorów wypływały zawsze z podłoża religijnego (Seweryn, 1958).

Kapliczki przydrożne także dzisiaj odgrywają dużą rolę jako obiekty kultowe. We wsiach, w pobliżu których nie ma kościoła, odbywają się przy nich nabożeństwa majowe i uroczystości z okazji święcenia pól. Przy nich odbywa się także święcenie pokarmów przed Wielkanocą. Z niektórymi kapliczkami miejscowa społeczność bardzo się zżyła, tak jak z własnym domem. Wrosły one w krajobraz wsi, związały się z losami ludzi tam mieszkających, są dla nich oazami modlitwy, otaczane są pietyzmem i codzienną troską. Przykre jest jednak to, że stare kapliczki przydrożne z naszego krajobrazu wiejskiego, miasteczkowego szybko znikają. Na ich miejsce stawia się kapliczki z betonu, cegły, ale bardzo rzadko nawiązujące do pierwotnych wzorów architektonicznych. Ważna zatem staje się potrzeba wsparcia dla ochrony tych zabytków kultury ludowej. Potrzeba „siły społecznej", miejscowej aktywności w postaci kapitału społecznego, która by się zainteresowała tym problemem. *„Paradoksalnie, im mniejsza miejscowość, tym większa szansa na szybsze zbudowanie społecznego kapitału. Miasta, szczególnie duże, zapewniają z jednej strony anonimowość, z drugiej obojętność, a to jest zasadnicza trudność przy tworzeniu społecznego kapitału"* (Gościniak-Kasprzyk, 2001). Wieś, gmina i mieszkańcy, ze względu na częstsze kontakty, bliskość przestrzenną, wspólne inicjatywy społeczne bardziej sprzyjają różnym formom aktywności, wytwarzają wzajemne zaufanie i zbliżają ludzi do siebie, formułując trwalsze związki sąsiedzkie. To jest właśnie ten kapitał społeczny, tworzący solidną podstawę, na której można budować różne przedsięwzięcia z wzajemnym poparciem członków społeczności lokalnej wokół przydrożnych kapliczek. Ważnym krokiem idącym w tym kierunku jest zainwentaryzowanie wszystkich kapliczek przydrożnych w gminie i wyselekcjonowanie tych, które są najciekawsze pod względem historycznym, architektonicznym, a zarazem turystycznym. W tym celu można posłużyć się pięcioma kryteriami wspartymi odpowiednią punktacją:

- Kryterium jakości – które wskazuje na ocenę: wyglądu zewnętrznego, przyjazności dla mieszkańców i turystów. Za wyjątkową jakość przyznawano by 2 punkty; za przeciętną – 1 punkt; a za słabą – 0 punktów.
- Kryterium autentyczności, rozumiane jako przynależność danego obiektu i jego atrakcji do dziedzictwa kulturowego obszaru. Przyznawano by 2 punkty, gdy atrakcja byłaby zgodna z tradycją lokalną i jej historią; 1 punkt, gdy znaczenie atrakcji byłoby neutralne; i 0 punktów za niezgodność z lokalną tradycją i historią.
- Kryterium wyjątkowości – rozumiane jako możliwość doświadczania czegoś nowego. Za unikatowość atrakcji w skali krajowej przyznawano by 2 punkty. W sytuacji, gdy atrakcja byłaby zakwalifikowana jako nieliczna w skali regionu – 1 punkt; i 0 punktów za tzw. atrakcję typową.
- Kryterium aktywności – rozumiane jako czynne uczestnictwo turystów w atrakcji. Za różne możliwości aktywności przyznawano by 2 punkty; za niezbyt szeroki zakres aktywności – 1 punkt; a za brak możliwości aktywnego uczestnictwa w atrakcji – 0 punktów.
- Kryterium siły przyciągania – jeżeli kapliczka i jej atrakcja skupia dużą liczbę turystów należałoby przyznać 2 punkty; za małą liczbę gości 1 punkt; oraz 0 punktów za brak zainteresowania wśród turystów (Majewski, Lane, 2003).

Metoda punktowej oceny i selekcji atrakcji turystycznej kapliczek przydrożnych w danej miejscowości, gminie, wskazuje na to, że kapliczki, które otrzymały największą liczbę punktów klasyfikowane są jako atrakcje główne np. wybranej trasy turystycznej. Pozostałe kapliczki przydrożne znajdujące się na trasie lub obok należy uznać za dodatkowe atrakcje. Aby poszerzyć ciekawość turystyczną ustalonego terenu, można także uwzględnić atrakcje innych obiektów jako uzupełniające (np. kościoły, stare cmentarze) lub niesakralne (np. pałace, dworki, stare parki, wiatraki). Opracowana trasa lub szlak kapliczek przydrożnych może być interesującym produktem turystycznym dziedzictwa kulturowego wsi, gminy. Produktem turystycznym, który może

wpłynąć na zwiększenie atrakcyjności turystycznej danej wsi, gminy, a co za tym idzie – na zainteresowanie rozwojem społeczno-gospodarczym obszarów wiejskich.

Metoda i wyniki badań

W rozdziale przedstawiono wybrane zagadnienia obejmujące kapliczki przydrożne w województwie lubelskim pochodzące od XVII do końca XX wieku. Ta część rozdziału została opracowana na podstawie analizy literatury przedmiotu, bardzo skromnej, historycznych materiałów źródłowych oraz informacji zawartych na stronach internetowych. Wykorzystano opracowania m.in.: J. Petera (2001); Powilańska-Mazur (1999); Kapliczki i krzyże (2016) oraz strony internetowe Nepomuki.pl. W województwie lubelskim lokalizacja kapliczek była różna. *„Stawiano je na początku lub na końcu wsi, w środku, na rozstajnych drogach. Wznoszono je w miejscach, które ludność uważała za szczególnie niezwykłe. Często były one związane z ważnymi wydarzeniami historycznymi lub tragicznymi (mordy, samobójstwa, wypadki). Stawiano je również w miejscach, z którymi kojarzono opowieści o złych duchach lub z dala od wsi, w lasach. W lasach ukrywano kapliczki w okresie niewoli, szczególnie na obszarze zaboru rosyjskiego, ponieważ wszystkie przejawy kultu religijnego były przez zaborcę tępione. Często okazją do ich postawienia były ważne wydarzenia rodzinne: urodziny dziecka, wesele, czyjś powrót do zdrowia lub śmierć kogoś bliskiego. Niekiedy kapliczki usytuowane były w obrębie zagrody, co wynikało często z próżności i ambicji fundatora, któremu zależało na tym, aby przechodzący obok ludzie składając hołd wizerunkowi świętego kłaniali się i jemu samemu”* (Powilańska-Mazur, 2000).

Twórcami rzeźb umieszczonych w kapliczkach byli przeważnie stolarze, rzeźbiarze, samoucy, którzy często od wczesnego dzieciństwa przejawiali zamiłowanie w tym kierunku. Rzeźbiarstwem zajmowali się okazjonalnie, szczególnie wówczas, gdy otrzymali konkretne zamówienie (Reinfuss, 1962). Odrębną grupę stanowili wędrowni

świątkarze, którzy zajmowali się wyłącznie wykonywaniem rzeźb do kapliczek, a w poszukiwaniu zamówień wędrowali od wioski do wioski.

Z dokumentacji kapliczek województwa lubelskiego wynika, że najwięcej tych obiektów jest na południu województwa w powiatach Biłgoraj i Janów Lubelski. Znane są wsie, w których było po kilkanaście kapliczek (np. Godiszów i Zdziłowice, pow. Janów Lubelski, Sól, pow. Biłgoraj). Tak liczne występowanie kapliczek wynikało z kilku przyczyn: warunków historycznych (tereny te położone były częściowo pod zaborem austriackim, charakteryzującym się bardziej liberalnym stosunkiem do przepisów religijności ludu); warunków geograficznych (łatwość zdobycia materiału); etnicznych (obszar ten przede wszystkim zamieszkiwała ludność rdzenna polska, wyznania katolickiego) (Powilańska-Mazur, 2000). Inną przyczyną stawiania kapliczek na tym terenie było cudowne objawienie się Matki Boskiej w roku 1645 w Janowie Lubelskim i wraz z rozpowszechnieniem się wiadomości o cudzie przybywało coraz więcej pielgrzymów. Dlatego też zdążający do cudownego miejsca, dla upamiętnienia tego wydarzenia, przy drogach prowadzących do tej miejscowości fundowali kapliczki i krzyże. Ewenementem w skali ogólnopolskiej jest droga prowadząca do Janowa Lubelskiego, na przestrzeni 18 km, po obu jej stronach co 20-30 m znajduje się kapliczka lub krzyż. Obecnie w samym Janowie Lubelskim jest jeszcze siedem kapliczek z przełomu XIX-XX wieku i osiem nowych postawionych w ostatnim dwudziestoleciu (Reinfuss, 1962). Za sprawą wędrownych świątkarzy na przełomie XIX i XX wieku sporo kapliczek wzniesiono w powiatach hrubieszowskim i lubartowskim. Dużo mniej kapliczek znajduje się w północnej części województwa lubelskiego. W miejsce drewnianych przeważają tam obiekty murowane z figurami świętych pochodzenia fabrycznego. Na sytuację tę duży wpływ miały warunki etniczne. Bowiem północno-wschodnie tereny województwa zamieszkiwała w większości ludność pochodzenia ruskiego o wyznaniu prawosławnym.

Pozytywne zjawisko można zaobserwować w ostatnich latach, bowiem w wielu miejscowościach województwa lubelskiego spotyka się coraz więcej nowych kapliczek z rzeźbami świętymi, które pod

względem architektury i wyposażenia nawiązują do tradycji ludowych. Takie kapliczki są w powiatach biłgorajskim, janowskim, hrubieszowskim. Na przykład w Pasiece, pow. Janów Lub. obok siebie stoją dwie identyczne kapliczki. Jedna wzniesiona została w roku 1905, druga w 1998. Miejscowa ludność widząc postępujący proces niszczenia starej kapliczki ufundował identyczną nową, która miała być postawiona w miejscu starej. Proboszcz tej parafii nie pozwolił usunąć starej kapliczki, więc obok siebie stoją obie (Powilańska-Mazur, 2000).

W wyniku badań terenowych, zgromadzonych fotografii, prowadzonych od lat przez Muzeum Lubelskie, Urząd Wojewódzki, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie, Pracownię Badań Polskiej Sztuki Ludowej Instytutu Sztuki PAN w Krakowie oraz skromnej literatury dotyczącej omawianego tematu okazuje się, że na koniec 2000 roku w województwie lubelskim było 520 kapliczek z różnymi postaciami świętych. Najwięcej kapliczek było z postacią figury Jezusa Chrystusa, w tym Chrystusa Frasobliwego (148); św. Jana Nepomucena (146); Matki Boskiej (83) i św. Antoniego (43). Do najstarszych rzeźb o niezaprzeczalnie ludowych cechach należą: Chrystus Frasobliwy z murowanej kapliczki z Podedwórza, pow. Włodawa z 1646 roku; Chrystus Frasobliwy z drewnianej kapliczki z 1650 roku z Anielowa, pow. Garwolin i rzeźba św. Jana Nepomucena z Zakalinek, pow. Biała Podlaska z 1743 roku. Ponadto wyrzeźbiony rok wykonania znajduje się na 67 figurach umieszczonych w kapliczkach, które pochodzą z połowy XIX i początków XX wieku (Powilańska-Mazur, 2000).

Kapliczki z figurami świętych były nie tylko miejscem, gdzie odbywały się nabożeństwa i gdzie w skupieniu modlono się o zbawienie duszy. Owi święci w ziemskim życiu mieli być patronami, spełniać odpowiednią misję: Matka Boska wstawiała się we wszystkich ludzkich sprawach do swego wszechmogącego Syna; św. Jan Nepomucen miał chronić wioskę przed powodzią, śmiercią przez utopienie; św. Florian miał zapobiegać pożarom; św. Agata broniła domostw przed złodziejami. Wszystko to znaczy, że lud oddawał się pod opiekę świętym patronom z wiarą, że zapewnią mu powodzenie, szczęście i dostatek.

W charakterystyce przydrożnych kapliczek Lubelszczyzny należałoby zwrócić szczególną uwagę na kapliczki z figurą św. Jana Nepomucena. Temat ten zasługuje na wyróżnienie z kilku powodów. Wśród kapliczek w województwie lubelskim, kapliczki z rzeźbą św. Jana Nepomucena prawie dwukrotnie przekraczają liczbę kapliczek poświęconych Matce Boskiej (146 i 85). Są to figury i kapliczki fundowane zwykle przez lokalnego ziemianina lub wznoszone pod egidą proboszcza (Seweryn, 1958). Powstał nawet film poświęcony Janom Nepomucenom z województwa lubelskiego (Wszystkie święte Nepomuki, reżyser K. Kubiak). Wydawane jest co roku systematycznie czasopismo „Wiadomości Nepomuckie". W Czechach od 1706 r. działa Bractwo Nepomuckie, a w Polsce od 1732 roku, szczególnie w kościołach Bernardynów. Współcześnie działa międzynarodowe stowarzyszenie św. Jana Nepomucena oraz aktywne są w Internecie strony społecznościowe Faceboock Nepomucki i Instagram Nepomucki.

Nepomuki to wizerunki Świętego Jana Nepomucena, Jana z Nepomucka, postaci uwikłanej w dramatyczne wydarzenia historyczne swojej epoki. Nepomuki są bardzo różnorodne – od wysublimowanych barokowych figur, aż do „dzikich" ludowych świątków, zachwycających swą oryginalnością. Kapliczki i figury św. Jana Nepomucena stawiano na rozstajach dróg, bocznych drogach, brodach, mostach i kładkach, czy nawet na tzw. odludziu (Wiadomości Nepomuckie.pl). Wszystkie kapliczki z figurą św. Jana Nepomucena mają ciekawą formę i bogate barokowe ornamenty. Spotyka się figury na kapliczkach słupkach, i postumentach, we wnękach murów kościelnych, w kapliczkach z daszkiem lub bez, kapliczkach na drzewach, kapliczkach nadbudowanych bram kościelnych. Bardzo popularne są kapliczki brogowe, zbliżone kształtem do zadaszeń na siano. Przykładem mogą być kapliczki w Mełgwi-Podzamcze obok bramy wjazdowej do pałacu, kapliczki w Siemieniu, Parczewie (Nepomuki.pl). Umieszczone w kapliczkach rzeźby św. Jana Nepomucena, to rzeźby o masywnej bryle i dość duże. Wysokość ich wynosi od 80 cm (np. Piłatka gm. Godziszów, pow. Janów Lub.) do 164 cm (np. Goraj, pow. Zamość). Rzadko spotyka się małe rzeźby, przedstawiające postać tego świętego.

Występują one w kapliczkach słupowych, a ich wysokość podyktowana jest kompozycją budowli, w której na dużą rzeźbę może nie być miejsca (np. Odletajka, gm. Uchanie, pow. Hrubieszów – wysokość 23 i 29 cm). Kompozycja rzeźb jest urozmaicona. W Lubelskiem św. Jan Nepomucen przedstawiony jest zawsze w szacie duchownego z charakterystycznymi atrybutami: krucyfiksem, palmą lub krzyżem. Atrybuty świątkarze umieszczają różnorodnie: czasem święty trzyma krucyfiks w obu dłoniach (np. Potoczek, Godziszów, pow. Janów Lub., Józefów, pow. kraśnicki), niekiedy rzeźbiarze umieszczają krucyfiks w prawej (np. Gościerodów, pow. krośnicki) lub w lewej ręce (np. Siemień, pow. parczewski), niekiedy przedstawiany jest z krucyfiksem i palmą (np. Świerże, pow. hrubieszowski). Dość często jedynym atrybutem występującym w przedstawianiu św. Jana Nepomucena jest palma (np. Horyszów Polski, pow. zamojski) lub krzyż (np. Uchanie, pow. hrubieszowski). Spotykane są również figury, które nie mają atrybutów charakterystycznych dla Jana Nepomucena, ale według mieszkańców wsi są wyrazem tego świętego (np. Krępiec, pow. świdnicki, Białopole, pow. hrubieszowski). W zależności od talentu i umiejętności rzeźbiarza, różnorodnie bywają opracowane rysy twarzy i szczegóły ubioru (Powilańska-Mazur, 2000). Uogólniając, należy podkreślić, że większość rzeźb przedstawiających św. Jana Nepomucena wkomponowana w kapliczki Lubelszczyzny wyróżnia się wysokim poziomem artystycznym. Przez co też, z jednej strony, mogą tworzyć interesującą atrakcję kulturową dla wielu grup turystycznych, a z drugiej – być świadectwem lokalnej tradycji, kultury oraz tożsamości miejscowej społeczności.

Zakończenie – kilka uwag o dalszym trwaniu kapliczek przydrożnych

Z kapliczkami przydrożnymi po wielu latach dzieje się to samo, co z człowiekiem, który z każdymi latami pochyla się, więdnie i kurczy. Podobnie jest z kapliczkami przydrożnymi, które z wiekiem niszczeją, rozsypują się, zapadają w ziemię. Występują także przypadki

okradania kapliczek w celach handlowych. „Znawcy" sztuki ludowej i zainteresowani zbieracze „staroci" wyłudzali od mieszkańców wsi wiele unikalnych nieraz dzieł sztuki w zamian za tandetne „podróby", nie mające większej wartości. Stąd nieraz stoją kapliczki puste, martwe, w których kiedyś znajdowały się cenne i piękne rzeźby.

Konieczne zatem staje się dbanie o nie, ochranianie, a także zatroszczenie się o to, żeby w miejsce skradzionych, czy przeniesionych do muzeum lokalnego świątków umieszczono w kapliczkach dzieła nowe, wykonane przez żyjących artystów ludowych. Pojawia się zatem potrzeba ochrony tych cennych obiektów ludowej kultury materialnej, która powinna być wspólnym obowiązkiem miejscowej społeczności nie tylko ze względu na ich wartości artystyczne, historyczne, estetyczne, emocjonalne, ale przede wszystkim dydaktyczne i wychowawcze. Wygląd kapliczek przydrożnych i pozostałych w nich figur oraz zadbanie o nie dawać powinien chlubne świadectwo lokalnemu duchowieństwu oraz stanowić powinien legitymację pobożności okolicznej ludności.

Te ciekawe, piękne dzieła sztuki ludowej stanowią również o turystycznej atrakcyjności miejscowości, okolicy, regionu. Możliwe zatem jest lokalne zagospodarowanie miejsc, w których występują wartości dziedzictwa kulturowego, jakim są przydrożne kapliczki, krzyże w postaci tworzenia tras turystycznych międzygminnych, powiatowych, regionalnych (Jackowski, 2010). Szlak kapliczek, krzyży przydrożnych może stanowić produkt turystyczny, dzięki któremu społeczność lokalna będzie mogła wpłynąć na zwiększenie atrakcyjności turystycznej miejscowości, gminy, regionu. Szlak taki ma szanse zaistnieć wówczas, kiedy aktywnie w te prace włączy się razem miejscowa ludność, lokalne stowarzyszenia, lokalne władze kościelne oraz władze samorządowe (Sikora, Wartecka-Ważyńska, 2011).

Kapliczki przydrożne, na których czas odcisnął swoje piętno, ale mimo tego dalej zachwycają okazałością, a niekiedy skromnością i prostotą, powinny zostać bezzwłocznie skatalogowane. Powinny stanowić materiał dla folderów, albumów promujących te obiekty, aby

uchronić je od zapomnienia i zachować pamięć o nich dla kolejnych pokoleń.

Przede wszystkim istotne jest finansowe wsparcie ze strony samorządu terytorialnego, proboszczów, rad parafialnych, a także sponsorów pozwalające na ich renowację i dalsze trwanie.

Kapliczki przydrożne, ich piękno, artystyczna forma i wartość, związana z nimi historia dostarczają bowiem wiele powodów, by się nimi zainteresować, zarówno ze strony naukowej, dokumentacyjnej, archiwistycznej i wydawniczej, jak również od strony promocyjnej.

Literatura

1. Bokszański, Z. (2005), Tożsamości zbiorowe. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
2. Gauda, A., red. (2001), Dziedzictwo kulturowe Lubelszczyzny – kultura ludowa. Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Oddział w Lublinie, Lublin.
3. Gomuła, W. (1989), Władza lokalna wobec centrum. Socjologiczne problemy społeczności lokalnych. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
4. Goodman, N. (2000), Wstęp do socjologii. Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań.
5. Gościniak-Kasprzyk, D. (2021), Przedsiębiorczość po Polsku. Wydawnictwo Studio Emka, Warszawa.
6. Jackowski, A. (2010), Pielgrzymki a turystyka religijna. Rozważania na czasie. W: Z. Kroplewski, A. Panasiuk (red.), Turystyka religijna, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin.
7. Jałowiecki, B., Łukowski, W. (2006), Społeczności lokalne, teraźniejszość i przyszłość, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Wydawnictwo SWPS Academica, Warszawa.
8. Kapliczki i krzyże przydrożne gminy Strzyżewice, (2016), Oficyna Wydawnicza Liber Novum, Urząd Gminy, Strzyżewice.
9. Majewski, J., Lane, B. (2003), Turystyka wiejska i rozwój lokalny. Fundacja Edukacja dla Demokracji, Warszawa.
10. Nepomuki.pl

11. Petera, J. (2001), Kapliczki drewniane na Lubelszczyźnie. W: Z zagadnień kultury ludowej, tom II i III. Polskie Towarzystwo Ludoznawcze Oddział w Lublinie, Lublin.
12. Powilańska-Mazur, D. (2000), Ludowa rzeźba drewniana z kapliczek przydrożnych w regionie lubelskim, W: B. Wierzbicka (red.), Święci przydrożni, patroni przyuliczni. Materiały sesji naukowej, Warszawa, 20-21 maja 1999, Biblioteka Towarzystwa Opieki nad Zabytkami, Warszawa.
13. Powilańska-Mazur, D. (2004), Patron powodzian, tonących, spowiedników i mostów. O rzeźbach św. Jana Nepomucena w regionie lubelskim, Twórczość ludowa, 4(59), s. 16-18.
14. Reinfuss, R. (1962), Sztuka ludowa na pograniczu Lubelszczyzny i Podlasia. Studia i Materiały Lubelskie. Etnografia, 1(275), Lublin, s. 107-148.
15. Seweryn, T. (1958), Kapliczki i krzyże przydrożne w Polsce. Wydawnictwo PAX, Warszawa.
16. Sikora, J. (2011), Lokalne układy społeczne. W: Samorząd w Polsce. Istota, formy, założenia, wyd. 6. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, Poznań.
17. Sikora, J., Wartecka-Ważyńska, A. (2011), Kapliczki przydrożne szansą rozwoju lokalnej turystyki religijnej. W: Z. Kroplewski, A. Panasiuk (red.), Turystyka religijna. Zagadnienia interdyscyplinarne, Zeszyty Naukowe nr 647, Ekonomiczne Problemy Usług nr 65, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, s. 99-108.
18. Walczak-Duraj, D. (2010), Socjologia dla ekonomistów. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
19. Wiadomości Nepomuckie.pl.